

УДК 711.4.01.7

О. В. ЧЕМАКІНА

Інститут екології та дизайну Національного авіаційного університету міста Києва

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ВІДНОВЛЕННЯ І РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОРУШЕНОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ДОНБАСУ

Розглянуто містобудівну роль і планувальне значення порушених територій в структурі міст Донбасу. Типологія і таксономічні значення порушених територій визначені з урахуванням впливу комплексу соціально-демографічних, природних, антропогенних та техногенних факторів. Викладено суть концепції відновлення і реабілітації порушеного міського середовища і розробки комплексу містобудівних реабілітаційних заходів.

порушені території, концепція, реабілітація, містобудівна система, тип

ВСТУП

Концепція реабілітації порушеного міського середовища передбачає визначення картини розвитку сучасних населених місць Донбасу, їх регіонально-інтеграційної ролі, актуалізацію, порядок із муніципальними питаннями, проблем використання порушених територій на значних міських просторах, дозволить упорядкувати процес містобудівної діяльності, обумовлюючи при цьому обов'язковість вивчення типологічних характеристик порушених територій [3].

Концепція реабілітації порушеного міського середовища повинна містити: програму робіт як методичну схему; концепцію містобудівного використання порушених територій як методологічну основу реабілітації порушеного міського середовища; рекомендації щодо комплексу заходів з реабілітації; заходів, необхідні для контролю за дією поставлених цілей і керуванням станом порушеного міського середовища.

Об'єктом розробки і розв'язання містобудівної проблеми відновлення і реабілітації порушеного міського середовища виступає міське середовище у всьому різноманітті його типології і морфології, а предметом — питання структурної реабілітації порушених територій та техногенних ландшафтів (соціально, економічна, екологічна, естетична, архітектурна реабілітація порушених територій та техногенних ландшафтів на основі урахування особливостей розвитку міст Донбасу, аналізу інтегрованої планувальної структури міста; напрямів планувального розвитку і реконструкції міста в межах основних територій з використанням порушених; забезпечення комплексного оздоровлення навколишнього середовища; орієнтації на ресурсозберігаючий територіальний розвиток).

Регіональна стратегія використання порушених територій включає формування напрямів стабілізації меж техногенних ландшафтів із наданням їм спрямованого народно-господарського розвитку, а тактика — регулювання стану порушених територій шляхом реабілітаційних заходів і раціонального розміщення об'єктів штучного середовища, шкідливих у санітарно-гігієнічному відношенні у масштабах окремих районів.

Реабілітація міського середовища Донбасу повинна бути спрямована на розв'язання проблеми містобудівного використання порушених територій, тому ділянку міської території, порушену техногенною дією або по природних якостях неосвоєну, пропонується розглядати як локальний елемент містобудівної системи [1, 2].

РОЗРОБКА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОРУШЕНОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ДОНБАСУ

Принципи визначення меж порушених територій як локальних елементів містобудівних систем засновані на аналізі даних системи обліку і реєстрації порушених територій у містобудівних і земельних кадастрах. Таке трактування порушених територій припускає обов'язковість обліку парагенетичності умов, що вплинули на чинники їх виникнення і розвитку. При цьому можна виявити переважну роль факторів, які призвели до формування конкретного типу порушених територій: або надлишкового містобудівного навантаження, або підвищеного техногенного використання міської території.

При розробці концептуальних положень містобудівного використання порушених територій найважливіше значення для здійснення заходів з реабілітації порушеного міського середовища мають містобудівні передумови населених міст, що характеризуються містобудівними, ландшафтно-планувальними, історико-культурними показниками, екологічною ситуацією. Вся множина зазначених ознак залежить від ряду основних: розміру (крупності), цілісності або дрібності, дисперсності розташування порушених територій у планувальній системі міст або наявності їх виходів у природне середовище геоморфологічних районів. Містобудівні показники порушених територій пов'язані з транспортною мережею: сполученням з напруженими міськими і міжміськими магістралями, розчленованістю ними, а також транспортною доступністю.

У межах кожної з цих груп додатково сформовані їхні різновиди. Від першої групи до третьої змінюється гострота містобудівних проблем, екологічна погроза природним ландшафтам, «жорсткість» цільових настанов відновлення і реабілітації містобудівних комплексів, унікальних або рідкісних техногенних і природних ландшафтів, знижується ступінь містобудівного, особливо рекреаційного використання.

Визначені типологічні групи порушених територій дозволяють виробити спільність підходів до формування цілісної системи реабілітаційних заходів (архітектурно-планувальних, містобудівних); співвідношення власне природоохоронних і реабілітаційних заходів і обґрунтування першочергових серед них; організації рекреаційного використання техногенних ландшафтів.

Отже, урахування типологічних особливостей порушених територій уже на стадії вихідно-дозвільної документації конкретизує завдання на розробку проекту, вимоги до його складу, порядку збору вихідних даних і узгодження проекту.

Для глибокого прогнозу напрямів реабілітації порушеного міського середовища містобудівних систем Донбасу розроблені типи функціонально-планувальної структури населених міст. Аналіз існуючих проектних матеріалів та натурні обстеження виявляє процеси, що свідчать про об'єктивно існуючий поліцентричний тип функціонально-планувальної структури агломерацій, крутих і великих міст. Середні та малі населені пункти Донбасу тяжіють до моноцентричної функціонально-планувальної структури. Отже, максимізація активності містобудівних процесів населених міст потребує вибору в якості пріоритетного напрямку реабілітації порушеного міського середовища збереження відповідно до розміру міст поліцентричної або моноцентричної структури в цілому.

Вибір пріоритетних напрямів реабілітації порушеного міського середовища на всіх рівнях агломераційного розвитку стає можливим при розробці конкретних видів функціонально-планувальної організації міських природно-техногенних зон. Формування конкретного виду повинно бути методичною й експериментальною базою для визначення їх складу і структури, нормування і циклічного розвитку, а також розробки цільової ресурсно-нормативної моделі реабілітації порушеного міського середовища [2].

Враховуючи усталений багатфункціональний характер містобудівних утворень Донбасу, доцільно в межах вирішення проблеми реабілітації порушеного міського середовища визначити її основу як містобудівне використання рекультивованих порушених територій та елементів техногенних змін природного ландшафту на базі автономізації та інтеграції їх містобудівного і рекреаційного потенціалу, показників природної, історико-культурної, архітектурно-планувальної цінності, відношення до інженерно-транспортних комунікацій, разом з ландшафтно-екологічною складовою.

Основними умовами і параметрами, що визначають напрями реабілітації порушеного міського середовища містобудівних систем Донбасу є: місцезонавання порушень міського середовища в системі міста; просторове відношення порушених територій до місць прикладання праці, обслуговування і відпочинку; спрямованість тяжіння населення до місць прикладання праці, обслуговування і відпочинку; потужність виробничих підприємств, закладів відпочинку й обслуговування; містобудівний потенціал порушених територій.

Визначено види містобудівних природно-техногенних зон, характерних для вуглевидобувних районів (точковий, осередковий, лінійний, дисперсно-розосереджений та змішаний), які характеризують ступінь

та характер участі порушених територій у формуванні міського середовища містобудівних систем вуглевидобувних районів.

Кожний з видів має особливості, що характеризуються напрямками містобудівного використання порушених територій та змінами при цьому у містобудівних системах: видовженням інженерно-транспортних комунікацій, суцільною урбанізацією міських територій за рахунок ліквідації екологічного потенціалу; функціональною черезстрічковістю та інші.

З урахуванням вищезгаданої схеми формування і розвитку природно-техногенних зон в умовах містобудівних систем вуглевидобувних районів, просторова організація порушених територій може здійснюватися у вигляді безперервних послідовно-лінійних або паралельно-розосереджених схем вздовж антропогенних, природних і техногенних ландшафтних структур зі змішаним, лінійно-вузловим або послідовно-паралельним типами просторової організації буферних ділянок в залежності від прийнятих напрямків реабілітації порушеного міського середовища.

Взаємна комбінація різних типів міських природно-техногенних зон вздовж транспортних комунікацій або на їх перетинах утворюють міські системи природно-техногенних зон двох видів: лінійно-розвинутий – стрічковий вид та перехресно-розвинутий – секторний вид. Лінійно-розвинута міська підсистема природно-техногенних зон може формуватися вздовж коридору комунікацій міського рівня, на базі всіх типів міських районів і розміщуватися у периферійних зонах міст. Перехресно-розвинута система природно-техногенних зон формується на перетині коридорів комунікацій міського рівня з їх локалізацією переважно в центральних зонах міст.

Компонування міських природно-техногенних зон у групи, що здійснюється у вигляді розвитку вздовж комунікацій агломераційного та регіонального рівня, формує стрічковий вид, а групування міських природно-техногенних зон, обмежених двома напрямками комунікацій, створює секторний вид зонального розвитку. Секторний вид є основою формування ядер природно-техногенних зон вуглевидобувних районів.

Моделювання містобудівного використання порушеної території міста на підставі її віднесення до відповідного типу природно-техногенних зон, де для кожної з зон визначається перелік домінуючих функцій, передбачає використання вхідної інформації як системи обмежень, детермінуючих напрями реабілітації порушеного міського середовища.

До цієї системи обмежень входять: територіально-планувальні (планувальна структура міста, існуюче функціональне використання порушеної території та забудови, концентрація місць прикладання праці, забезпеченість соціальною інфраструктурою, містобудівний потенціал певної території); ландшафтно-архітектурні (ландшафтні умови, історико-архітектурна значущість); інфраструктурні (існуюче і потенційне транспортне обслуговування території, наявність та потужність інженерно-технічних комунікацій); економічні (містобудівна цінність території, стан фондів, інвестиційний потенціал); екологічні умови; інженерно-будівельні умови.

Найважливішим показником ступеню структурної належності порушеної території як елемента містобудівної системи є ефективність її містобудівного використання. Зіставлення характеристик базових чинників структурної розвиненості порушеної території (потенціалу розміщення джерел і об'єктів містобудівних зв'язків і потенціалу містобудівного розміщення порушеної території) дозволяє виявити напрями її структурно-територіальної організації і внутрішні ресурси підвищення ефективності містобудівної організації в цілому. Чим більшою є фактична відстань між базовими містобудівними характеристиками порушеної території, тим вище внутрішній ресурс її містобудівного використання.

Для порушеної території з характеристиками потенціалу розміщення джерел і об'єктів містобудівних зв'язків меншими, ніж її територіальні можливості, містобудівним ресурсом є її недостатньо використований потенціал містобудівного розміщення, а основним напрямком містобудівного використання з метою реабілітації порушеного архітектурного середовища - підвищення наповненості території об'єктами містобудівних зв'язків. Ступінь і вид використання порушеної території в структурно-територіальній організації міста визначає потенційні ресурси підвищення ефективності містобудівної організації і характеризують рівень реабілітації порушеного архітектурного середовища.

Ефективність містобудівної організації порушеної території полягає в усуненні диспропорцій при реалізації потенціалу розміщення джерел і об'єктів містобудівних зв'язків і потенціалу містобудівного розміщення. Чим є більшими потенційні містобудівні зв'язки порушеної території, тим вища її значимість у містобудівній системі і тим в більшому ступені виллюють зміни, що відбуваються на ній, на містобудівну організацію в цілому. Тому порушені території з високими характеристиками базових чинників мають загальносистемне значення, визначаючи необхідну для міста інтенсивність і вид їхнього використання.

Гальмуючим чинником для розробки заходів з реабілітації порушеного міського середовища є території з низькими характеристиками потенціалу розміщення джерел і об'єктів містобудівних зв'язків та потенціалу містобудівного розміщення, що не мають природних передумов їх містобудівного використання. Для таких порушених територій необхідна розробка загальносистемних заходів реабілітації. У умовах дії ринкових відносин порушені території з високим рівнем потенційної містобудівної організації становлять прибуткову частину територіального бюджету. Порушені території загальносистемної протекції є витратною частиною територіального бюджету і стимулювання їхнього містобудівного розвитку вимагає істотних витрат і тому доцільно в мінімально необхідному ступені.

Основна маса порушених територій, розташованих у периферійних архітектурно-ландшафтних зонах, орієнтована на середні показники базових чинників. Збалансованість характеристик потенціалу розміщення джерел і об'єктів містобудівних зв'язків і потенціалу містобудівного розміщення визначають усталеність функціонування таких територій у містобудівній системі, а середні значення характеристик визначають їх досить низький вплив на містобудівну ситуацію в цілому.

Порушені території серединних та центральних архітектурно-ландшафтних зон мають високі показники містобудівного потенціалу та потенціалу містобудівних зв'язків, тому заходи з реабілітації повинні враховувати значні зміни містобудівної ситуації. Пошуки нових форм містобудівної організації таких порушених територій з метою реабілітації порушеного міського середовища можуть бути, у зв'язку з цим, досить незалежними й експериментальними і залежати, в основному, від місцевого самоврядування.

У межах соціально-економічного розвитку міст Донбасу протекція порушених територій забезпечує гуманізацію міського простору, а реабілітація порушеного міського середовища на основі містобудівного використання порушених територій — підвищення інвестиційної принадності містобудівної системи.

Концептуальні положення складаються з двох частин: реабілітаційна планувальна концепція містобудівного використання порушеної території; комплексна система реабілітаційних реконструктивних та інших відновлюючих заходів.

Реабілітаційна планувальна концепція визначає територіальні напрямки розв'язання містобудівних проблем, що виникли у зв'язку з порушенням міського середовища, стосовно архітектурно-ландшафтних зон, які визначаються техногенними порушеннями, можливостей функціонально-планувального використання порушених територій на основі містобудівних регламентів, встановлених режимів регулювання містобудівної діяльності.

У межах планувальної реабілітаційної концепції визначаються заходи щодо впорядкування ландшафтно-планувальної і функціональної організації порушеної території, «буферних зон», планувального розв'язання містобудівних утворень в зонах контакту з порушеними територіями, розвитку системи природних і озелених територій.

Концептуальні положення в частині рекреаційного використання порушених територій розробляються з урахуванням нових підходів і тенденцій пріоритетного використання для активних видів відпочинку і дозвілля на периферійних ділянках і прилеглих до них контактних зонах забудови «буферних зон».

Таким чином, «вимальовується» екологічно орієнтоване функціонально-планувальне використання техногенних ландшафтів, у т.ч. концептуальні принципи їх впорядкування, програма природоохоронних, реабілітаційних, реставраційних та інших галузевих заходів.

У даний час існує три основні напрями містобудівного використання порушених територій: відтворення втраченої містобудівної функції і природних або антропогенних якостей порушених територій; часткове відтворення втраченої містобудівної функції з реабілітацією міського середовища; надання нової містобудівної функції з включенням нових елементів.

З метою реабілітації порушеного міського середовища необхідно виявити принцип типологізації порушених територій як механізму заміни одного типу на інший, принцип розвитку містобудівних підсистем вугледобувних районів «реабілітація порушеного міського середовища — територіальний ріст», тривалість розрахункового і першочергового термінів генеральних планів міст. У малих населених пунктах, де вияв порушень міського середовища виникає на площі, що дорівнює площі структурного елементу, — функціональній зоні міста, — це може привести до зміни гіпотези економічного розвитку міста.

Для встановлення доцільних видів і характеру використання територій, забезпечення імовірного прогнозування наслідків їхнього попереднього функціонального призначення, а також передбачення впливу буферних зон на суміжні території, варто враховувати види використання, що існують у планувальному утворенні попереднього ієрархічного рівня. Це дозволить визначити принципи містобудівного використання порушених територій і зв'язаних з ними планувальних утворень. Для підвищення інтенсивності містобудівного використання порушених територій доцільно виявити території, придатні для конкретних мікронапрямків реабілітації порушеного міського середовища.

ВИСНОВКИ

Відповідно до вищевикладеного, концепція реабілітації порушеного міського середовища і розробки комплексу містобудівних реабілітаційних заходів повинна бути наступною: розробка програми містобудівного використання порушених територій міста: складання проекту (на рівні ТерКСОП, генерального плану міста, ПДП функціональних зон) у послідовності - тема, ситуація, критерії, проблема, переклад проблеми в задачі, розробка планувального змісту містобудівного використання порушеної території; розробка стратегії містобудівного використання порушених територій; розробка програми контролю і керування за якістю навколишнього середовища міста.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лаврик Г.И., Демин Н.М. Методологические основы районной планировки - М.: Стройздат, 1975 г. - 96 с.
2. Чемакина О.В. Тенденция и закономерности освоения нарушенных территорий как конструктивно-функциональных элементов градостроительной системы. // Вісник ДонДАБА.- № 99-2 (16), 1999 г., с. 151-152
3. Шкодовский Ю.М. Региональные особенности реабилитации городской среды. Дис. к. арх. -Х.: ХГТУСА, 2001 г. - 182 с.

Отримано 30.10.2004

О. В. ЧЕМАКИНА

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ВОССТАНОВЛЕНИЯ И РЕАБИЛИТАЦИИ НАРУШЕННОЙ ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ ДОНБАССА

Институт экологии и дизайна Национального авиационного университета города Киева

Рассмотрена градостроительная роль и планировочное значение нарушенных территорий в структуре городов Донбасса. Типология и таксономические значения нарушенных территорий определены с учетом влияния комплекса социально-демографических, природных, антропогенных и техногенных факторов. Изложена суть концепции восстановления и реабилитации нарушенной городской среды и разработки комплекса градостроительных мероприятий.

O. V. CHEMAKINA

CONCEPTUAL MODEL OF RESTORING AND REHABILITATION OF THE INJURED URBAN MEDIUM OF DONBASS

Institute of Ecology and Design of National Air University of the city of Kiev

The town-planning role and planning value of injured territories in the structure of Donbass cities is surveyed. The typology and taxonomic values of injured territories, taking into account a complex social-demographic, natural, anthropogenous and technogenous factors are defined. The essence of the concept of restoring and rehabilitation of injured urban medium and work out of a complex of town-planning measures is explained.